
O položaju, ulozi i perspektivama politikologije

Najdan Pašić

Organizatori današnjeg sastanka i »okruglog stola« povodom knjige prof. Bibića i oko te knjige, zaslužuju sigurno našu blagorodnost, jer su nam omogućili jedan razgovor koji će se sigurno pokazati vrlo koristan i interesantan — razgovor o položaju, ulozi i perspektivama politikologije u našoj zemlji.

Knjiga o kojoj će se i povodom koje će se govoriti daje vrlo dobru osnovu, rekao bih, najbolju moguću osnovu za jedan takav razgovor, jer je dijapazon problema koje pokreće vrlo širok i sve su to zaista danas aktualna i relevantna pitanja s gledišta uloge koju politikologija igra ili treba da igra u našem društvu.

Sama knjiga predstavlja jednu značajnu afirmaciju uloge i dostignuća politikologije kod nas, govori o tome ozbiljno, naučnim jezikom, i razume se, sa dosta kritičkih opservacija o otvorenim problemima sa kojima se politikologija neizbežno sreće u svome razvoju.

Što je najvažnije, problem se ne posmatra izolovano, nego u kontekstu širih svetskih zbivanja, onih zakonitosti i onih opštih tendencija u razvoju savremenog sveta, koje su učinile političku nauku aktivnom u raznim tipovima savremenog društva i dovele do njenog priznanja i tamo gde je njena egzistencija ranije negirana i osporavana.

Bibićeva knjiga, kao što znate — svi smo je s interesovanjem razgledali i čitali — obuhvata ideje i članke pisane u toku 15 godina. To je također na neki način njen kvalitet, jer upravo ovakva knjiga predstavlja i svojevrсно svedočanstvo o tome, kojim se putevima kretala naša politikologija, koji su se problemi otvarali u pojedinim fazama razvoja političkih nauka kod nas.

Sigurno nije slučajno — mislim da ćete se s tim složiti — da je politička nauka i najstarija i relativno mlada društvena znanost, jer razvoj te znanosti, razvoj te nauke je bio kroz čitavu istoriju ljudskog društva i mišljenja o ljudskom društvu vrlo specifičan i nalazio se pod uticajem okolnosti kojima nisu podlegale u istoj meri druge oblasti društvenih nauka i nauke uopšte.

Mislim da se može kazati, bez ikakvog preterivanja i lokal-patriotizma, da je razvoj političkih nauka uvek bio i jeste pouzdani indikator demokracije jednog društva. Za političke nauke i politiku, odnosno političku demokratiju, moglo bi se reći — parafrazirajući onu sintagmu britanskog parlamentarizma — da političke nauke i politička demokratija žive i umiru zajedno.

Tamo gde je vlast, politička vlast, fetišizirana i obogotvorena i gde vlastodršci imaju mogućnost da u svom interesu kontrolišu sve oblasti duhovnog stvaralaštva, tamo očigledno nema prostora za političku nauku. Jer, kao što lepo ističe prof. David Easton (David Easton), istorija tek treba da pokaže neku vladajuću klasu, neki sloj vlastodržaca, koji bi pozdravio objektivno i kritičko naučno ispitivanje korena vlasti, njene prirode, načina njene upotrebe itd.

U stvari, za kritički razgovor, za kritičko razmišljanje o poreklu vlasti, o njenoj konkretnoj raspodeli, o načinu njene upotrebe, potrebno je da postoji u društvu određena demokratska klima, određeni stepen lične i društvene slobode. To nam potvrđuje čitava istorija političke znanosti, političke filozofije u ranijim vekovima, ali i novija istorija te znanosti koja se sada definitivno konstituiše kao posebna grana u okviru porodice društvenih nauka.

Nije slučajno da su se u svim zemljama, gde su prevladavali autokratski režimi i državna dominacija nad društvom, razvijale »Stadtslehre« — državne nauke ili »gosudarstvenije« kao u Sovjetskom Savezu i u istočnoevropskim zemljama, i da je tamo, gde je društvo uživalo tekovine buržoaske demokratije, ipak bila kolevka moderne političke nauke!

Razume se, od svoga postanka pa do danas, politička nauka u svom razvoju trpi neizbežan pritisak političkog pragmatizma i zahteva koje on postavlja. To nije specifikum samo jednog društva. U raznim vidovima i na razne načine to postoji u svim društvima, pa i u našem društvu razvoj političke nauke nailazi na prepreke ove vrste.

U većitom nastojanju da se legitimizira, vlast, razume se, traži svoje ideološke oslonce, a u suvremenom društvu, gde se legitimitet bazira sve više na racionalnim argumentima — ne na tradicionalnoj inerciji i ne na harizmatičkom vođi — ta potreba vlastodržaca da legitimiziraju svoju vlast, ispoljava se i kao zahtev prema političkim naukama, da na ovaj ili onaj način »svedoči« u prilog postojećih oblika vlasti.

Poznato vam je da se vrlo često onima koji se bave političkim naukama pripisuje skrivene političke ambicije što se u Americi iskazuje rečima: »Who can do does, who cannot teaches« — »Tko može da čini, čini, a tko ne može on uči druge«!

Ako pogledamo istoriju političkih znanosti videt ćemo da se to može ilustrovati primerima i Platona, i Machiavelia i Maxa Webera itd. Sve su to ljudi frustrirani u svojim političkim ambicijama, ali motivi koji su ih pokretali da se udube u objektivnu prirodu političkih odnosa, u zakonitosti koje vladaju u toj oblasti društvenog života, nisu relevantni kad je reč o naučnim rezultatima do kojih je ta motivacija i njihovo istraživanje objektivno dovelo.

Ono što se naročito ističe kao neotkloniva prepreka za konstituisanje političke nauke kao nauke jeste, da je vrlo teško povući jasnu decidiranu granicu između političke nauke i političke ideologije, da su natruhe ideološkog, pristranog u političkoj nauci neizbežno veće nego u bilo kojoj drugoj naučnoj disciplini.

O tom interesantnom problemu, koji je i za nas značajan — jer, što je društvo demokratičnije to je značajnija i uloga ne samo političkih nauka nego i političke ideologije koja vlada u tome društvu i tu je to preplitanje često puta još intimnije — čitamo neke vrlo interesantne stranice u Bibičevoj knjizi i nadam se da će one privući pažnju učesnika ovoga »okruglog stola«.

Samo bih podsetio da je jedan veliki politički mislilac, filozof i teoretičar najbolje ukazao na stalnu težnju da se nauka i moral iskoriste u pragmatisko-političke svrhe. Reč je o Jean Jacques Rousseau, koji je govorio da vlast nije nikada toliko moćna da bi mogla da bude uvek gospodar ako ne bi znala da pretvori silu u pravo ili pokoravanje u dužnost!

Razume se da taj strah od ideologije također ima svoje ideološke determinante. Strah da ideologija neizbežno penetrira naše znanje i saznanje o politici i političkim procesima i težnja da se izlaz traži u odvajanju političke nauke od onoga čime ideološki živi jedna politička zajednica — ta tendencija znači u stvari bežanje sa vetrometine realnih društvenih i političkih sudara (što i mora da bude osnovni predmet političke nauke) — bežanje u zavetrinu nekih akademskih pozitivističkih eksperimenata, zabijanja glave u pesak, površinski zahvaćenih empirijskih činjenica i traženja statističkih korelacija među njima, itd.

Klasni smisao tih pokušaja i njihovu klasnu uslovljenost (i uopšte klasnu uslovljenost pozitivističkog čistunstva u odnosu na ideologiju), ali i jalovost toga pristupa naročito kad su u pitanju društvene nauke, pokazali su već poznati marksistički mislioci i ljudi marksističke orijentacije od Đerđa Lukača (George Lukacs) do Rajta Milsa (Wright Mills). I Bibič se priključuje ovim autorima u tim razmišljanjima i, mislim, vrlo uspešno.

Da bi se uspešno razvijala politička nauka ona kod nas mora da sagleda uslove svoga sopstvenog razvoja, da kritički analizira te uslove. U tom smislu Bibičeva knjiga je zaista dragocena. Ona je kod nas, za sada, i jedina te vrste, mada pojedinačnih monografija i analiza imamo prilično u poslednje vreme.

Uslovi u kojima se razvija politička nauka, ne samo u svetu nego i kod nas, duboko su protivrečni, možda kod nas protivrečniji nego u drugim društvenim sistemima. Jer, naše političke nauke — to znamo iz prakse — imaju jednu izuzetnu šansu. One rade na vrlo interesantnom originalnom, neproučenom empirijskom materijalu, koji daje naše ogromno bogatstvo i originalno revolucionarno iskustvo, iskustvo svih onih dubokih socijalnih, ekonomskih i društvenih preobražaja koje doživljava naše društvo.

I s razlogom neki strani naučnici — više puta imao sam prilike da ih čujem — ističu da je Jugoslavija u tom pogledu jedna idealna politikološka laboratorija.

Već sama činjenica da je razvoj samoupravnih odnosa stvorio uslove i mogućnosti, otvorio istorijsku perspektivu prevazilaženja okvira političko-predstavničkih kategorija i institucija, stavlja naše političke nauke u jednu izuzetnu poziciju.

Mislim da su to naše političke nauke, jednim delom bar, iskoristile i time se i može objasniti jedan fenomen na koji treba skrenuti pažnju, da su naše političke nauke izišle iz epigonskog statusa u kome su se nalazile kroz vekove, ukoliko ih je uopšte i bilo, da politikološke analize — radovi naših autora — saopštavaju nešto novo i originalno i pokreću neka pitanja koja nisu bili u stanju da pokrenu građanska politikologija i dogmatizirani marksizam.

Razume se, sve specifične karakteristike našega društvenog razvoja — i one pozitivne i one negativne — udaraju svoj pečat razvoju političkih nauka u nas. Reč je o društvu koje, s jedne strane, karakteriše svesno usmeravanje društvenog razvoja, upravo jedno organizovano nastojanje da razvoj ne bude stihijno kretanje, nego svesno usmeravan proces, ali, s druge strane, karakteristično je i to da u tom procesu aktivno učestvuje sve više s ulogom aktivnoga subjekta široki krug radnih ljudi, da je razmišljanje o politici, o funkcionisanju političkih institucija, učestvovanje u procesima političkog odlučivanja, obuhvatilo milione ljudi na ovaj ili onaj način.

Ne govorim o tome koliko je sve to efikasno, koliko su ljudi u stanju da ostvare svoje ciljeve, ali to je jedna nesumnjiva činjenica.

Međutim, s tim svesnim usmeravanjem u idejni život društva i u samu politiku uvlači se jedan teleološki elemenat pa i politička nauka, koja se angažuje u analizi političkih procesa i koja je usmerena da podržava te progresivne društvene preobražaje, ima i sama u svojim usmerenjima nečega teleološkog o čemu moramo da vodimo računa. Utoliko je zadatak naše političke nauke složeniji i teži.

Naime, politička nauka ima kod nas tu izuzetno važnu misiju da pomogne onome što predstavlja svesno opredeljenje subjektivnih snaga, usmeravajućih snaga našega društva, a to je da se realizuje mogućnost za demokratizaciju političkih odnosa, za uticaj čoveka na uslove svoje egzistencije, na rešavanje svih relevantnih problema društvenoga života uže i šire zajednice na osnovu onoga što je doneo dosadašnji proces transformacije produkcionih odnosa, ono što se promenilo u produkcionim odnosima.

Mi zaista — naročito proučavajući Kardeljeva dela, a i nastojanja naših politikologa — možemo da vidimo kako se naša politička nauka upinjala da otkriva kakve su nove mogućnosti za transformaciju političkoga života na demokratskim osnovama stvorene u pojedinim fazama razvoja našega društveno-ekonomskog i ukupnog sistema i da se te mogućnosti realizuju u odgovarajućim promenama koje se vrše u institucionalnoj strukturi političkoga sistema.

Razume se, sve ovo o čemu sam govorio obavezuje političku nauku da posebno proučava i kritički analizira prirodu i položaj samih subjektivnih snaga koje deluju u ovome društvu, što je također jedan vrlo značajan i vrlo delikatan zadatak.

Subjektivne snage našega društva, organizovane, vodeće subjektivne snage, da tako kažem — mislim tu pre svega na revolucionarnu Partiju, na Savez komunista — drže određene monopole u tom društvu i danas. Mislim, pre svega, na kontrolu — manje-više potpunu kontrolu — nad normativnom silom države.

I pored svih demokratskih promena u zakonodavnom procesu, u načinu donošenja općevažećih normi državnih i samoupravnih, još uvek je tu kontrola subjektivnoga faktora predominantna i on praktično na tom polju, u korištenju ogromne normativne sile države, nema nekih ograničenja institucionalne prirode. A, kao što je poznato, ta normativna sila države je vrlo moćno ali i vrlo opasno oružje. Preterana upotreba te sile ima svoje negativne posledice, pre svega, negativne posledice za same subjektivne snage koje mogu da podlegnu iluziji o svemoći propisa, što je tipična birokratska bolest.

Treba konstatovati da subjektivne snage u našoj zemlji nisu imune od ove bolesti. Naprotiv, ima dovoljno činjenica koje svedoče o tome da je veza u svemoć propisa dosta rasprostranjena kad je reč o našem praktičnom usmerenju pri rešavanju pojedinih problema.

Može se konstatovati i ono što sam ja, u jednoj diskusiji koju smo vodili ovde baš u ovoj istoj sali, nazvao zakonomanija ili, ono što je Lenjin nazivao dekretomanija u životu sovjetskoga društva. To, razume se, stvara veliki raskorak između normativnoga i stvarnoga sa svim onim negativnim posledicama koje to izaziva. Posledice su dovoljno poznate i očigledne, jer, s jedne strane, taj preterani normativizam potpuno sputava inicijativu radnih ljudi, okiva ih na određeni način, dok, s druge strane, govorimo da je socijalizam ono što se rađa iz sve slobodnije inicijative miliona radnih ljudi.

Taj raskorak dovodi do stvaranja jednog sistema normativnih fikcija, koji maskira realne društvene odnose i dezorjentiše i same svesne snage i osnovne mase stanovništva tako da se ne vide realni odnosi pa se onda ne može ni svrsishodno delovati na te odnose i postizati u tome odgovarajući efekat.

Mislim da baš u tome leži jedna vrlo važna funkcija političke nauke. Političke nauke uopšte neće odgovoriti svojoj društvenoj funkciji i neće odigrati ulogu progresivne sile u razvoju našega društva, ako se ne afirmišu kao moćno i dragocjeno oružje zaštite društva od političkog i birokratskog subjektivizma. To je prava uloga političke nauke i u tome je, po mom mišljenju, dragocenost politikoloških kadrova, koje mi treba da priprema, ljudi koji će unositi znanja koja se odnose na objektivne političke i društvene zakonitosti i stalno kritički ukazivati na raskorak između normativnoga i stvarnoga, na iluzije koje mogu da budu za društvo vrlo štetne i koje mogu da ga uvuku — kao što sam rekao jednom prilikom — u rat s objektivnim ekonomskim i drugim društvenim zakonitostima što ima ogromne negativne posledice za čitav društveni razvoj.

Unošenje politikoloških znanja i politikološkog kritičkog duha u procese odlučivanja je neophodno da bi se rušili birokratski i tehnokratski

monopoli odlučivanja, da bi se sprečavale birokratsko-tehnokratske manipulacije kroz formalne demokratske i samoupravne oblike odlučivanja.

Treba naglasiti i to: što je manje političkog profesionalizma to je veća potreba za političkim naukama i politikološkim znanjima, jer sve je veći broj subjekata odlučivanja kojima su ta znanja neophodna, i samo na tim osnovama i ceo delegatski sistem i uopšte sistem samoupravnog odlučivanja može efikasno da funkcioniše. Otuda potreba i za tim znanjima i za stručnjacima koji ta znanja nose i koji mogu da ih stave na raspolaganje društvu na svim onim tačkama gde se donose relevantne društvene i političke odluke.

Razume se, postoje i kod nas pokušaji da se ta angažovanost političkih nauka u konkretnim procesima transformacije društva, njihov uticaj na te procese itd. zloupotrebi. Naime, svi smo mi kao poslanici, da tako kažem, na ovome polju, svesni toga da se od političke nauke ne traži samo objektivna kritička analiza, koja je, doduše, omeđena određenim opštim određenjima, ali koja mora stalno da dovodi u pitanje konkretna rešenja koja se donose i u društvu predlažu.

Često puta se od političke nauke traži upravo da svedoči za svako konkretno rešenje, da stavi svoj autoritet iza svake parcijalne i ad hoc mere državne politike i da to pravda kao akt vrhovne mudrosti i nešto što ima svoju osnovu u nauci, u naučnom saznanju, itd.

Razume se, politička nauka mora da se odupre tim pritiscima i ona to u našem društvu, čini mi se, sve u svemu gledajući, ipak dosta uspešno čini. Naročito je utešno ako pogledamo kakva je sudbina političkih nauka u drugim socijalističkim zemljama i na što su one tamo svedene.

Borba za dalji razvoj i afirmaciju političkih nauka povezana je s borbom ovih nauka za sopstveni samoupravni položaj i za odgovarajući status u društvu. I samo ako politička nauka kroz razvoj samoupravnih odnosa i u sferi naučne delatnosti obezbedi dovoljan stepen samostalnosti, ona će moći i da vrši uspešno svoju funkciju. Inače nema dovoljno garancije protiv pritisaka — i političkih i finansijskih — protiv tendencija da se mnoga istraživanja pragmatsko-politički uslovljavaju itd.

Moramo izdejstvovati autonomnost, samoupravnu autonomnost političkih nauka baš u interesu vršenja one pozitivne društvene funkcije koju političke nauke nužno imaju u jednom sistemu kakav mi gradimo.

Ja vidim i poseban značaj knjige našeg kolege druga prof. Adolfa Bičiča u tome što ona predstavlja jedan ubedljiv pledoaje upravo za takvu angažovanu, ali i kritičku i samostalnu političku nauku.